

ВСТУПНЕ СЛОВО

Правовий прогрес (прогрес у праві) або відповідність права прогресивним явищам щодо суспільного розвитку давно є темами, які увійшли у вітчизняний науковий доробок. Втім, на жаль, ця проблематика не представлена серйозними монографічними, ні навіть статейними напрацюваннями.

Сьогодні швидкими темпами відбувається перерозподіл соціального простору між державою і громадянським суспільством. Трансформаційні зміни торкаються усіх сфер життєдіяльності людини, в тому числі і наукової площини.

Актуальним у контексті аналізу прогресивних правових змін є дієвість права: відчуття захищеності кожним, гарантованості прав та законних інтересів, протистояння сваволі в процесі упорядкування суспільних відносин, безсумнівної дії механізмів щодо впровадження правового порядку в усіх сферах суспільного життя, гарантування та забезпечення системи безпеки, що пов'язана із соціальною діяльністю, особливо тією, що несе потенційну загрозу життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави. Це далеко не повний перелік наших очікувань від сучасного права.

Урегульованість суспільних відносин, їх закріплення й охорона – найважливіше соціальне завдання і призначення права. Реалізація саме цієї функції, вирішення цих важливих завдань надає різноманітним (досить суперечливим) соціальним відносинам необхідну стабільність, створює умови для успішного прогресивного розвитку особи, держави і громадянського суспільства.

Реалізація функцій права в інформаційній формі забезпечує доведення до широкого загалу державних дозволів і заборон, інформування про методи, засоби досягнення суспільно корисних цілей. Правова інформованість членів громадянського суспільства – необхідна умова функціонування правової системи.

Осмилюючи проблеми сутності права і його необхідності в суспільстві, слід зважати на життєві потреби і веління. Правове опосередкування взаємовідносин людей здебільшого проявляється із розвитком цивілізації. Головним завданням права є здатність забезпечити справедливі взаємовідносини між людьми, що живуть в державно-організованому суспільстві і прагнуть усвідомленого справедливого правопорядку.

Усі правові юридичні явища можуть бути усвідомлені як прояв соціальної необхідності і соціальної закономірності, як об'єктивно обумовлений атрибут суспільного розвитку. У цьому значенні право – явище, яке повинно задовольняти як окремих, індивідуальний інтерес, так і загальнозначущий, суспільний.

Головним призначенням права є забезпечення згоди та миру в суспільстві з позиції прав людини. Якщо в суспільстві починають панувати ідеї, які не відповідають загальнолюдським цінностям, моралі, правам людини, то роль і значення права неминуче знецінюється. Історія людства має достатньо доказів того, що будь-яке суспільство може процвітати й оптимально розвиватися, лише спираючись на ідеї правової, справедливої організації життя, де визнано верховенство права.

Сьогодні для України важливою є інтерпретація найкращих міжнародних зразків права до власного законодавства. Водночас слід зважати на те, що ідеологія різноманітних суспільств має свої особливості. Ідеологія як явище має на меті представити у ролі цінності певні переконання та ідеї, які стануть основою для тих перетворень, які відбуватимуться у напрямі наближення українського суспільства до європейських цінностей.

Україна у різний час підписала низку міжнародних угод, завдяки чому взяла на себе реалізацію європейських спільних демократичних цінностей: прав людини, верховенства права й конституційної демократії. У статті 2 Договору про Європейський Союз це сформульовано таким чином: «Цінностями, на яких заснований Союз, є повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для сукупності держав-членів, яка характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю між жінками і чоловіками».

Однак із цих питань здебільшого відсутній діалог держави з суспільством, що в результаті призводить до гострого суспільного резонансу та конфлікту. Передусім це стосується неоднозначного, і навіть викривленого, розуміння категорії невід'ємних прав, свободи і рівності людини тощо, та відповідної підміни понять, які йдуть у розріз із науковими уявленнями про ці явища, що спричиняє руйнівний вплив на прогрес.

Тобто, якщо правотворча діяльність держави відбуватиметься у розриві з сучасними науковими доробками, представленими юридичною наукою, якщо політичні амбіції ставитимуться вище загально-суспільної користі та злагоди, можна очікувати негативного суспільного резонансу.

Перманентний стан перехідного періоду розвитку незалежної Української держави супроводжується реформуванням значного масиву галузей та сфер життєдіяльності суспільства з одночасним посиленням демократизації соціального життя. Це передбачає вироблення ефективного механізму взаємодії між особою, громадянським суспільством та державою, чого неможливо досягти лише за допомогою владно-примусових механізмів. Адже очевидно, що без підтримки державно-управлінських рішень з боку інститутів громадянського суспільства та окремих індивідів, дієве реформування відповідних галузей і сфер суспільно-державного життя здійснити неможливо, а тому особливої актуальності набуває, по-перше, науковий пошук основних теоретико-правових засад забезпечення функціонування ефективного механізму взаємодії особи, громадянського суспільства та держави а, по-друге, визначення оптимальних шляхів подолання тих об'єктивних викликів і загроз, які стоять сьогодні перед громадянським суспільством, державою та особою і сприяють посиленню тенденцій їх відчуження одне від одного.

У розрізі прогресивних правових перетворень особливо слід зважати на те, що в світі не існує і не може існувати єдиної моделі взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, оскільки кожній країні притаманна своя історія розвитку, культурні традиції, ментальність, геополітичне розташування, рівень соціально-економічного розвитку та ін.

Більше того, від ефективного впровадження і реалізації настанов права, безумовно, залежатиме виконання демократичною державою ролі «улаштовувача справ багатьох», її здатність знімати соціальну напругу, уникати гострих соціальних конфліктів тощо.

*Ю. С. Шемшученко,
директор Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
академік НАН України*